

УДК 37.091.3[373.5:811.161.2]

Наталія Дика

ORCID iD 0000-0003-1385-5027

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови Гуманітарного інституту,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
пр-т М. Тимошенка 13 б, 04212 м. Київ, Україна,
n.dyka@kubg.edu.ua

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

Автором висвітлено реалізацію концепту мовної особистості у сучасній лінгводидактиці. Проаналізовано різні погляди і підходи до аналізу мовної особистості, які визначають основну складову цього поняття. Зосереджено увагу на тому, що формування мовної особистості залежить від багатьох чинників і факторів впливу на її функціонування. Обґрунтовано доцільність врахування загальних лінгводидактичних особливостей процесу формування мовної особистості, орієнтації на комплексний розвиток усіх її складових компетентностей. Оптимальний підбір ефективних методів, прийомів та засобів, форм сприятимуть формуванню мовної особистості у процесі вивчення синтаксису.

Ключові слова: граматикон; лінгвістичне поняття; лінгводидактика; мовна особистість; семантикон; синтаксис; старша школа; тезаурус.

Вступ. В умовах сьогодення одним із провідних напрямів розвитку мовної особистості випускника загальноосвітнього закладу є надання пріоритету такій організації освітнього процесу, яка забезпечує органічну єдність змісту навчання української мови, сучасних форм, новітніх технологій і засобів оцінки якості знань, уможлиблює суттєву індивідуалізацію і диференціацію змісту навчання, орієнтує на узагальнення, систематизацію й поглиблення знань з української мови, формує вміння самостійно здобувати знання і використовувати їх, сприяє розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів.

Мовна особистість є надскладною системою, тож її формування залежить від багатьох чинників і факторів впливу на її функціонування. Однак, врахування загальних лінгводидактичних особливостей процесу формування мовної особистості, орієнтація на комплексний розвиток усіх її складових компетентностей, оптимальний підбір ефективних методів, прийомів та засобів, форм сприятимуть формуванню мовної особистості у процесі вивчення синтаксису.

Мета статті: висвітлення специфіки реалізації концепту мовної особистості у сучасній лінгводидактиці.

Поняття «мовна особистість». Нині дослідники різних галузей (психології – О. Анісімов, І. Семенов, Ю. Степанов та ін.; філософії – В. Біблер, І. Ладенко, О. Спіркін та ін.; лінгвістики – Ю. Караулов, В. Карасик, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Ф. Бацевич та ін.; лінгводидактики – А. Богущ, О. Горошкіна, Л. Мамчур, М. Пентилук, О. Семенов та ін.; педагогіки – О. Комар, В. Краєвський,

В. Сластьонін, О. Савченко та ін.) все частіше звертаються до тлумачення поняття мовної особистості, що засвідчує намагання сучасної науки крізь призму мовної особистості виокремити феноменальність людини.

Особистісну орієнтацію освіти визначають як основоположну в сучасній школі вчені І. Бех, С. Гончаренко, О. Леоптєв, А. Богущ, С. Рубінштейн, С. Сисоєва, В. Семиченко, І. Зязюн, В. Кремень та ін. У їхніх працях висвітлюється мовна особистість як основа формування й розвитку людини.

Зокрема у філософії освіти і педагогічній науці поняття особистості констатується як «інноваційна знаннева людина», тобто людина, знання якої є органічною, сутнісною складовою її особистості, що «визначає її поведінку і характер дій» (Кремень В. Г., 2007, с. 13-14).

У лінгвістиці і лінгвокультурології поняття мовної особистості ґрунтовно висвітлено в працях Ф. Бацевича, В. Карасика, Ю. Караулова, Є. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Струганець та інших.

У сучасній лінгвістиці існують різні погляди і підходи до аналізу мовної особистості, які визначають основну складову цього поняття (див. Рис. 1).

Традиційно в лінгвістиці науковці орієнтуються на трирівневу модель мовної особистості, розроблену Ю. Карауловим (див. Рис. 2).

Вважаємо, що мовна особистість – поняття багатоглядне, а тому для успішного її формування враховуємо усі її структурні елементи. В. Карасик (Карасик В. И., 2002, с. 70) зазначає, що до найважливіших аспектів мовної особистості належать такі (див. Рис. 3).

Рис. 1. Погляди і підходи науковців до аналізу мовної особистості

Мовна особистість як цілісне утворення розглядається О. Барсуковою: «Мовна особистість – багатовимірна, багаторівнева функціональна система, яка дає уявлення про рівень володіння мовою і мовленням на рівні активного і творчого осмислення дійсності» (Барсукова Е. В., 2007, с. 5).

Поліфункціональність мовної особистості як феномена, на думку З. Шевчук, ґрунтується на основних засадах, які є підґрунтям для дослідження цього поняття у сучасній лінгвістиці, а саме:

- мовна особистість – системне утворення, складниками якого є особистісні якісні характеристики (емоційність, комунікативність, ментальність тощо) та внутрішні психічні процеси (мислення, пам'ять);
- важливу роль у процесі становлення мовної особистості відіграє мовна свідомість і мовлення як базові поняття успішного комунікативного процесу;
- мовна особистість має соціальну природу;

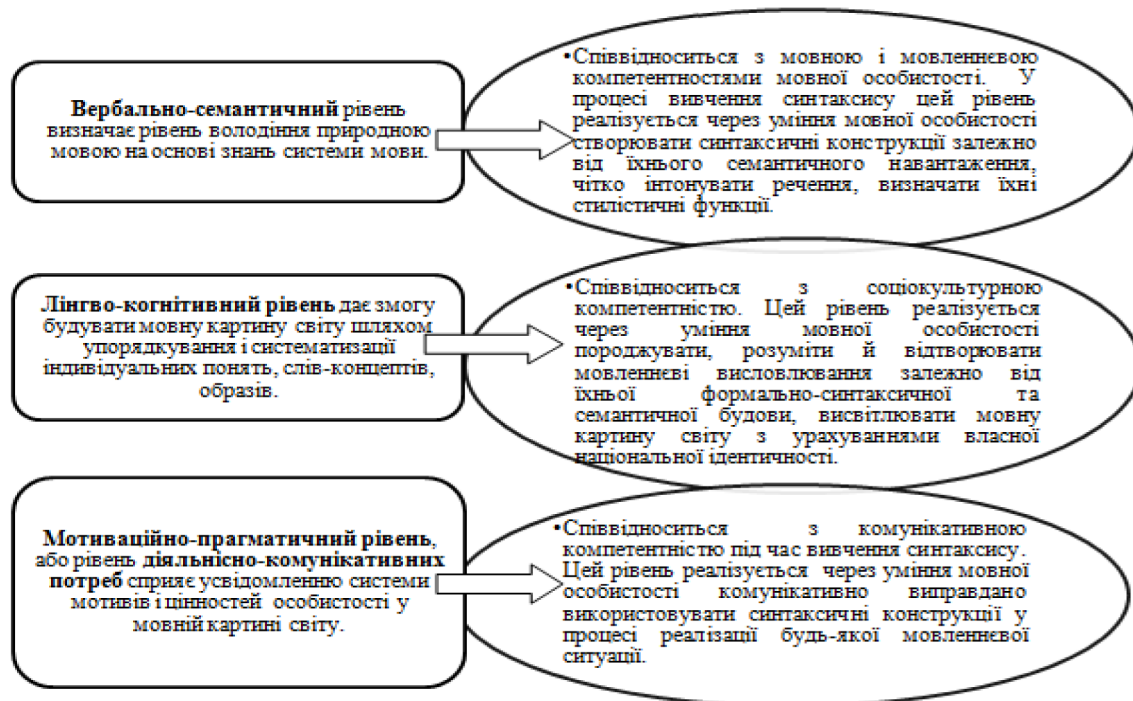

Рис. 2. Рівні володіння мовою (за Ю. Карауловим)

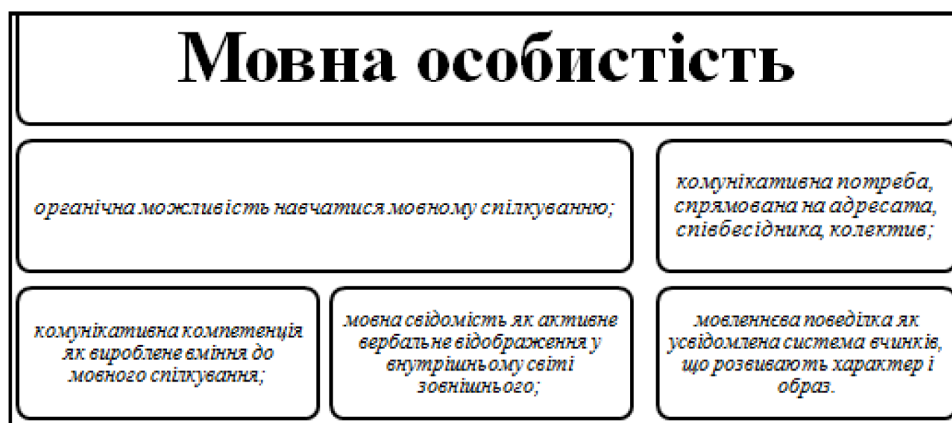

Рис. 3. Аспекти поняття «мовна особистість»

індивід повною мірою реалізує свої комунікативні компетенції у процесі спілкування у малих групах;

- мовна особистість формується на основі мовно-культурних зв'язків, які віддзеркалюють специфіку людини та її буття, взаємовідносини із довкіллям в межах певної лінгвокультури.

Отже, важливими складовими мовної особистості є:

- ціннісний (система цінностей),
- світоглядний (система життєвих смислів),
- культурологічний (рівень засвоєння культури),

- особистісний (індивідуальний),
- пізнавальний (розуміння лексико-фразеологічного потенціалу, граматичних форм і конструкцій, стилістичного розмаїття рідної мови),
- поведінковий (мовна поведінка, поведінка у типових ситуаціях спілкування) компоненти, мовна майстерність, мовні та інтелектуальні здібності, мовне чуття.

Рівневу структуру формування мовної особистості умовно можна розшарувати на такі пласти, що забезпечують (див. Рис. 4).

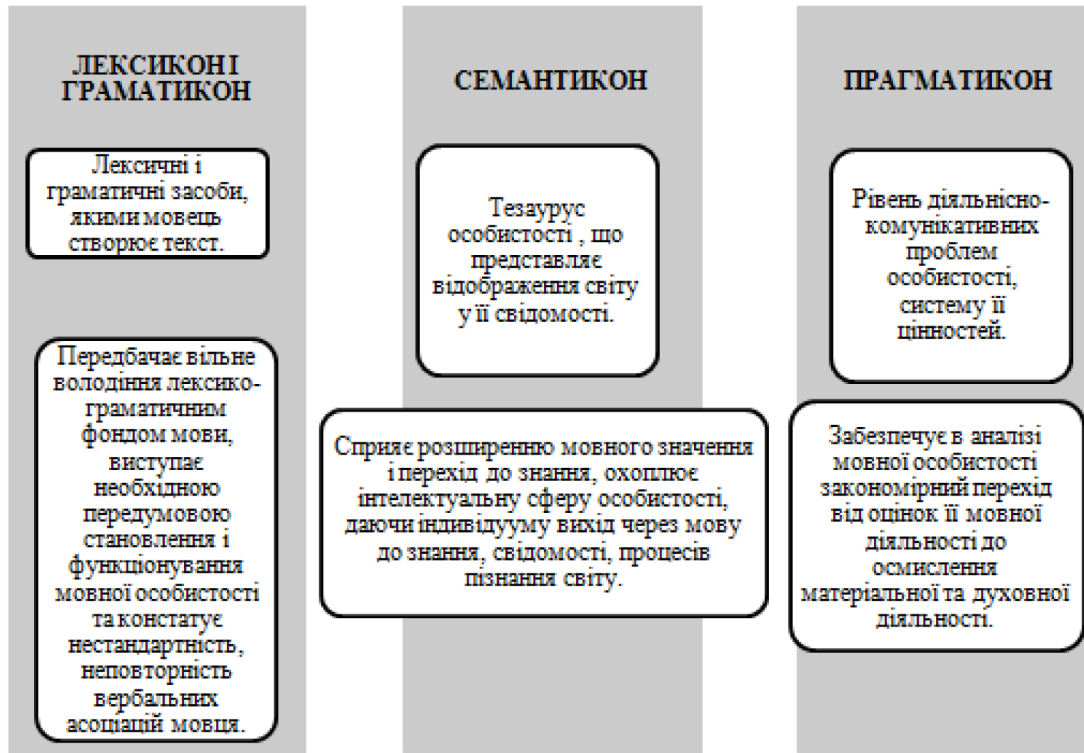

Рис. 4. Структура формування мовної особистості

Поділяємо думку А. Богуш: «Під мовною особистістю розуміємо високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і

навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення (Богуш А. М., 2008, с. 36)».

У сучасній лінгводидактиці, як наголошує В. Махінов, існують три підходи до формування мовної особистості: **методичний, цільовий, лінгводидактичний** (Махінов В. М, 2013, с.15).

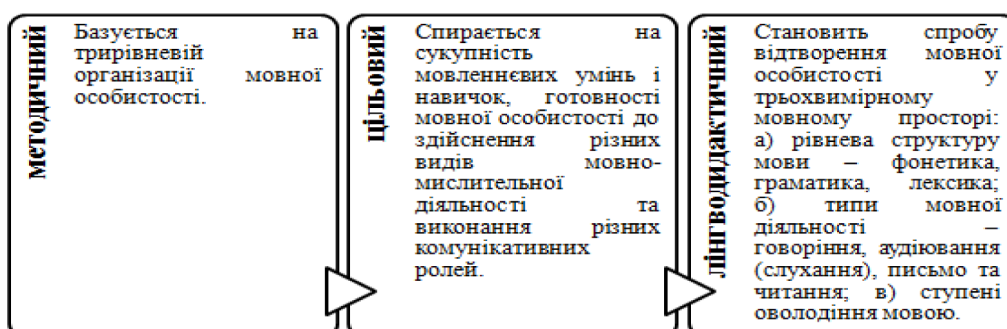

Рис.5. Підходи до формування мовної особистості

На сучасному етапі у публікаціях особлива увага науковців, методистів, вчителів-словесників звертається на ґрунтовне формування мовної особистості учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Висвітлено чимало порад, практичних рекомендацій щодо вивчення мовного матеріалу (А. Богуш, О. Глазова, О. Горошкіна, С. Караман, Л. Мацько, Л. Мамчур, С. Омельчук, М. Пентилюк, Т. Симоненко, О. Семенов, Г. Шелехова та ін.), що стали основою для навчально-виховного процесу на уроках української мови.

Робота над формуванням мовної особистості у процесі вивчення синтаксису має бути систематичною, послідовною, структурною і базуватися на вивченні в єдності системи мовних одиниць і правил їх функціонування, процесі реалізації мовних одиниць у мовленнєвих аспектах, а також активізації внутрішніх резервів учнів: їхнього мислення та вже здобутих знань.

Навчання української мови має спрямовуватися на те, щоб продовжувати формувати особистість, яка вільно володіє засобами української мови в будь-якій мовленнєвій ситуації, аргументовано висловлює свої думки, дотримується правил мовленнєвої етики (Пентилюк М. І., 2014, с.292).

Серед вправ і завдань, які сприяють формуванню мовної особистості, а також впливають на якість засвоєння мовних понять під час вивчення синтаксису ми виокремлюємо такі: *когнітивно-репродуктивні, когнітивно-діяльнісні, аналітичні,*

творчі і комунікативні. Комплексна система вправ має передбачати конструктивне застосування знань з редагування і трансформації текстів, написання різних за стилями, типами і жанрами мовлення творчих робіт, створення власних монологічних і діалогічних висловлювань, і реалізуватися в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Висновки. Проблема формування мовної особистості в сучасній лінгводидактиці пов'язана з новітніми тенденціями перебудови навчально-виховного процесу, зокрема необхідністю посилення практичного спрямування змісту навчання мови, розвитку в учнів умінь здобувати інформацію, вміння її реалізувати у повсякденному житті. Провідною стає необхідність у підготовці грамотної людини з належним рівнем мовномовленнєвих компетентностей, що ґрунтуються на системі знань про мову. Учні, засвоюючи мовну систему, розвивають мовленнєві вміння і навички, мовні поняття, удосконалюють культуру мови і мовлення, культуру спілкування, що сприяє формуванню мовної особистості.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в системі роботи над формуванням мовної особистості у вищому навчальному закладі (зважаючи на рівні правильності, інтеріоризації, насиченості мовою, адекватного вибору, володіння фаховою метамовою) з урахуванням особистісно зорієнтованого, компетентісного, аксіологічного, системного, проблемного підходів до навчання.

Література

1. **Барсукова Е. В.** Языковая личность как категория исторической культурологии (на материале «Архива князя Воронцова»): автореф. на соискания ученой степени кандидата культурол. наук: спец. 24.00.01 «Теория и история культурологии» / Е. В. Барсукова. – М., 2007. – 22 с.
2. **Богуш А. М.** Формування мовної особистості на різних вікових етапах: Монографія / А. М. Богуш. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.
3. **Горошкіна О. М., Шугова Л. І.** Науковий текст: особливості мови та стилю (навчально-методичний посібник для аспірантів) / О. М. Горошкіна, Л. І. Шугова. – Луганськ: Світанок, 2013. – 138 с.
4. **Карасик В. И.** Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 334 с.
5. **Караулов Ю. Н.** Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – 6-е изд. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 264 с.
6. **Кремень В. Г.** Якісна освіта і нові вимоги часу / В. Г. Кремень // Педагогічна і психологічна науки в Україні: в 5 т. – К.: Педагогічна думка, 2007. – Т. 1. – С. 11-24.
7. **Махінов В. М.** Теоретичні засади формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору (середина ХІХ–початок ХХ ст.): дис. – ступеня докт. пед. наук: 13.00. 01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. М. Махінов. – Луганськ, 2013. – 40 с.
8. **Мацько Л. І.** Українська мова в освітньому просторі: Навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Л. І. Мацько. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
9. **Пентилюк М. І.** Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки / М. І. Пентилюк // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2014. – Ч. 2. – С. 290-297.
10. **Сисоева С. О.** Педагогічна творчість: Монографія / С. О. Сисоева. – Х., К.: Книжкове вид-во «Каравела», 1998. – 150 с.
11. **Шевчук З. С.** Проблема мовної особистості в сучасному мовознавстві / З. С. Шевчук // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / Відп. редактор М. Я. Плющ. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – В. 12. – С. 238-240.
12. **Bates E., Devescovi A., D'Amico S.** Processing complex sentences: A cross-linguistic study / E. Bates, A. Devescovi, S. D'Amico // Language and Cognitive Processes, 1999, № 14 (1), 69-123. DOI: 10.1080/016909699386383.

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВОДИДАКТИКЕ

Дикая Наталия, кандидат педагогических наук, доцент кафедры украинского языка
Гуманитарного института, Киевский университет имени Бориса Гринченка,
пр-т М. Тимосенко 13 б, 04212 г. Киев, Украина, n.dyka@kubg.edu.ua

Автором освещено реализацию концепта языковой личности в современной лингводидактике. Проанализированы различные взгляды и подходы к анализу языковой личности, которые определяют основную составляющую этого понятия. Сосредоточено внимание на том, что формирование языковой личности зависит от многих факторов влияния на её функционирование. Обоснована целесообразность учета общих лингводидактических особенностей процесса формирования языковой личности, ориентации на комплексное развитие всех её составляющих компетенций. Оптимальный подбор эффективных методов, приемов и средств, форм способствует формированию языковой личности в процессе изучения синтаксиса.

Ключевые слова: грамматикон; лингвистическое понятие; лингводидактика; семантикон; синтаксис; старшая школа; тезаурус; языковая личность.

IMPLEMENTATION OF THE CONCEPT OF LANGUAGE PERSON IN MODERN LINGUODIDACTICS

Dyka Natalia, candidate of pedagogic sciences, docent, associate professor at the
department of Ukrainian language, Borys Grinchenko Kyiv University,
13-b Tymoshenko st., 04212 Kyiv, Ukraine, n.dyka@kubg.edu.ua

The author highlights the implementation of the concept of linguistic identity in modern linguodidactics. Analyzed different views and approaches to the analysis of linguistic identity that define the basic component of this concept. The emphasis is on the fact that the formation of linguistic identity depends on many factors and impacts of its operations.

Leading is the need to prepare a competent person with the appropriate level of linguistic competence based on a system of knowledge of the language, units of language at all levels (phonetic, lexical, derivational, morphological, syntactic) that are used as building material for the generation and detection of expression and rules handling them. Students acquiring linguistic system, form speech skills, linguistic concepts, improve the culture of language and speech.

Considering linguistic identity, we unwittingly immersed in the history of language, exploring issues of intellectual development of the individual in terms of language and its emotional aspects, which is spirituality in the broadest sense, the question of interpersonal communication and so on. Accordingly, exploring this theme, you need to work not only linguistic sources, but also literature on history, sociology, psychology, ethnography and other social sciences, as in the individual overlapping interests of all the human sciences.

Work on the formation of linguistic identity in the study of grammar should be systematic, coherent structural and based on a study in the unity of language units and rules of operation, process implementation language units in speech aspects, as well as enhancing internal reserves disciples, their thinking and have obtained knowledge.

Language is the identity of a complex system, so its formation depends on many factors and impacts of its operations. However, consideration of the general features linguodidactics linguistic identity formation process, focus on the comprehensive development of all its components competencies optimal selection of effective methods, techniques and tools, forms, promote the formation of linguistic personality in learning syntax.

Key words: grammar; high school; linguistic concepts; linguistic identity; linguodidactics; semantics; syntax; thesaurus.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2016

Прийнято до друку 31.03.2016